

BEWAAR HET PAND

Uitgave tot bevordering van de handhaving der oude Gereformeerde beginselen
verschijnt eens in de veertien dagen

KOMMISSIE VAN REDAKTIE:

Ds. G. Blom, Meerkerk; Ds. H.C. van der Ent, Elburg;
Ds. H. van Leeuwen, Driebergen; Ds. L.W. van der
Meij, Alphen a.d. Rijn; Ds. D. Slagboom, Katwijk aan
Zee; Ds. M.C. Tanis, Slidrecht-Centrum; Ds. M.
Vlietstra, Zeist; Ds. P. van Zonneveld, Driebergen; A.
Beukers, Alphen a.d. Rijn en Joh. van der Lee,
Alphen a.d. Rijn.

REDAKTIE:

Ds. G. Blom, Prinses Marijkeweg 13,
4231 BP Meerkerk. Telef. 01837-1357

ADMINISTRATIE

A. Beukers, Toussaintplein 20, 2406 XL Alphen a/d
Rijn, tel. 01720 - 74202, postrek. 70.43.50, t.n.v. de
administrateur van „Bewaar het Pand” te Alphen
a/d Rijn.
Abonnementsprijs f 10,- per jaar. Abonnementsprijs
voor de Verenigde Staten en Canada 5 dollar per jaar.
Advertenties f 0,25 per mm. Bij kontrakt korting.

MEDITATIE

Lichtstraal in de donkerheid

**„Toen maakte zich Jonathan, de zoon
op, en hij ging tot David in het
woud, en hij versterkte zijn hand in
God”.**

23 : 16.

De vriendschap tussen David en Jonathan kan niet leven van veel ontmoetingen. De gelegenheid is er nu eenmaal niet voor geweest. Des te kostbaarder zijn de ontmoetingen, die er wel geweest zijn. Ze zijn door God bereid in Zijn gunst en worden gebruikt om de weg van de gezalfde des Heeren te banen. En zeker geldt dat voor deze ontmoeting in het woeste bergwoud van de woestijn Zif. Het is een lichtstraal in Davids donkerheid.

Is het niet uitzichtloos in het leven van David? In meer dan een opzicht is hij gekomen tot een dieptepunt in de tijd van zijn omzwervingen. Hij heeft Kehila verlost van de druk der Filistijnen. Maar de inwoners van deze stad hebben de verlosser niet geacht. God Zelf heeft het aan David laten weten, dat zij hem zullen overgeven in de hand van Saul.

Eenzaam zit David in de bosrijke streek van de woestijn Zif. Saul rust niet eer dat hij hem gevonden zal hebben. In dit gedeelte kunnen we lezen, dat Saul David zocht alle dagen. Zo sterk is de vijandschap geworden. Zo vreselijk is de dreiging voor de man naar Gods hart. Het is de vorst der duisternis te doen om de verbreking van het werk Gods in Christus. Voor David lijkt het, of de beloften Gods nimmer vervuld zullen worden, als hij in de woeste eenzaamheid zich bevindt.

Maar wat wonder, de Heere waakt over Zijn gezalfde. Juist als hij het niet meer weet en benauwd wordt van alle kant. Dan laat de Heere hem weten, dat Hij de zaak van David zal vervullen. Gods vertroosting komen nooit te laat, al kan het wel eens zo lijken. Hier is de Goddelijke vertroosting precies op tijd.

Saul kan David niet vinden. Voor de ogen van de haat blijft de weg verborgen. Daar zorgt God voor door Zijn bewarende hand. Maar voor Jonathan blijft David niet verborgen. De liefde vindt wel de weg. Zijn hart was bij David gebleven, al had deze ook moeten vluchten voor de greep van zijn vader. De weg door het woud, die door al de mannen van Saul niet gevonden kon worden, wordt hem gebaad, totdat hij bij David komt. Er is een liefhebber, die meer aankleeft als een broeder. En die liefde is uit God.

Door het geloof is Jonathan aan die God verbonden. Hij heeft leren buigen onder het oordeel over het huis van Saul. Hij heeft in David de Gezalfde des Heeren erkend. Zijn hart is door dat geloof aan David verbonden. Dan kan geen wildernis en ook de vijandschap niet van zijn eigen vader, wanneer dit ontdekt wordt, hem tegenhouden om David tot bemoediging te zijn.

Wat is het voor David geweest in dat donkere woud en in die nog donkerder omstandigheden, dat Jonathan tot hem gekomen is. Hij wordt er door gesterkt in God. Zoals later op de puinhopen van Ziklag vindt hij sterkte in God. Het geloof wordt er door geoefend op

die God, Die de weg baant door de beproevingen heen, naar de kroon en de troon. Dat is uiteindelijk Jonathans werk niet, maar Gods werk. Een Goddelijke lichtstraal in de donkerheid en uitzichtloosheid. Alleen: Jonathan is het instrument in de hand van God.

Die God leeft vandaag nog, Hij weet van de omzwervingen van al de Zijnen af. Van de weg van hen, die juist vanwege de grote Gezalfde door beproevingen heen moet gaan. Christus heeft de pers alleen getreden. Hij was Zijn broederen vreemd en onbekend de zonen zijner moeder! En dat om te betalen voor de schuld van de verloren zondaar. En uit Zijn verdienste druppelt de balsem der vertroosting, ook door middel van de gemeenschap der heiligen. Daar is dan niets van hen bij. Het is het werk des geloofs, dat vrucht is uit het werk van Christus.

Wat een voorrecht elkaar te kennen in wegen van beproeving en strijd. Dan gaat het niet allereerst om de genieting van de geestelijke ontmoetingen onder elkaar, hoe aangenaam die ook mag zijn. Dan gaat het om het rechte dienen van elkaar uit de wortel van het werk van God.

Dan is de kroon voor de grote Koning. Hij zal al de Zijnen door de weg van beproevingen heen kronen met de kroon van het eeuwige leven. En nooit meer zal er een scheiding zijn tussen wat hier reeds door Gods vrije genade verbonden was.

D. Slagboom.

Van de administratie

Hartelijk dank voor de opgave van 8 nieuwe abonnees en de ontvangen giften van f 28,-.
Heeft u (heb jij) het "P.S." van Ds. v.d. Ent in het vorige nummer van ons blad al waar gemaakt?
Adm. Bewaar het Pand: A. Beukers, Toussaintplein 20, 2406 XL Alphen a.d. Rijn, tel. 01720-74202, giro 704350.

Van de redactie

1. **18 oktober 1986.** In het vorige nummer hadden twee artikeltjes moeten worden opgenomen van vergaderingen die D.V. op deze dag zullen worden gehouden. Het gaat over de toogdag van de Gereformeerde Bijbelstichting en over het Chr. Geref. jeugdappèl te Doorn. Door een misvatting ter drukkerij zijn deze artikeltjes niet geplaatst. Dat betreuren we. In dit nummer kunnen onze lezers ze alsnog aantreffen.

2. **Oude nummers.** Ik kreeg verschillende reacties en dat deed goed en daarom wil ik allen bedanken die op een of andere wijze iets van zich lieten horen. Zo kan de jonge predikant in het bezit komen van de begeerde jaargangen van ons blad.

3. **School voor Dundas en Hamilton.** Van de diakonie van de Chr. Geref. kerk te Urk (Maranatha-kerk) kwam per bank binnen een gift van f 1500,- en van fam. Z. te D. per bank een bedrag van f 100,-. Dit doet ons goed. Hartelijk dank voor alles.

4. **Ds. D. Slagboom.** Vanmorgen (13 oktober) hebben we, br. Beukers en ik, in het ziekenhuis een bezoek bij onze vriend afgelegd. Hij mocht er van getuigen, dat de Heere het welgemaakt heeft. Hij kon alles samenvatten in de woorden: de Heere is goedertieren. Wanneer verder alles voorspoedig verloopt, hoopt hij voor het einde van de week het zieken-

huis weer te verlaten. Het zal nog wel even duren voor hij weer aan de arbeid mag gaan. Onze lezers moeten daar ook mee rekenen. De Heere heeft het hier weer bevestigd, dat Hij het in alle omstandigheden wel kan maken.

B.

De merktekenen der Christenen 16.

In artikel 29 van de Ned. Geloofsbelijdenis wordt ook gesproken over de vergeving der zonden. En dat maar niet terloops. Dit kan en mag niet. Wanneer dit het geval zou zijn, was er een ernstig tekort. Ja sterker gezegd: er werd verzwegen, wat Gods Woord duidelijk aangeeft. Gods Woord spreekt van de vergeving der zonden. Dit is op zich geen vanzelfsheid, maar een wonder. Het wonder Gods in Jezus Christus de Heere. Dit wonder Gods is niet te peilen. De ervaring ervan brengt in de diepte. In het dal van ootmoed. Het leidt tot verwondering en aanbidding. In het woord Gods wordt ons de vergeving der zonden aangegeven als het hart van het evangelie. Dat hart trekt niet voor de farizeeër, want die heeft geen zonden. Hij heeft enkel deugden. De Heere Jezus geeft dit duidelijk aan in de gelijkenis van de farizeeër en de tollenaar.

Nu kan de belijdenis, dat we allen zondaren zijn, zeer gemakkelijk en vlot worden uitgesproken, zonder dat er enig besef van is wat er door wordt uitgesproken. We kunnen ook over de rand van de zondeput kijken en naar beneden blikken en zo vaststellen hoe het met ons is, of hoe diep we zelf moeten komen in de put en ons daarmee op de been houden en zelfs menen dat die wetenschap op zich geldende waarde heeft voor Gods aangezicht.

Laat ons nimmer menen, dat zondekennis op zich grond is voor de vergeving der zonden. Niet de mate van zelfkennis is bepalend voor 's Heeren vergeving. Niets van ons, in ons kan God de Heere bewegen tot vergevingsgezindheid. Echter en dat moet goed onthouden worden, de vergeving der zonden wordt niet verkregen zonder zondekennis, zonder het belijden van zonde en schuld.

In psalm 130 wordt ons dit duidelijk aangegeven. We lezen daar: "Uit de diepten roep ik tot U, o Heere! Heere! hoor naar mijn stem; laat Uwe oren opmerkende zijn op de stem mijner smekingen. Zo Gij, Heere! de ongerechtigheden gadeslaat, Heere! wie zal bestaan? Maar bij U is vergeving, opdat Gij gevreesd wordt".

Waar kennis is van de diepten wordt gesmeekt, wordt beleden, maar ook getuigd. Gehoord wordt het geloofsgetuigen: "maar bij U is vergeving". Vergeving bij God. God de Heere vergeeft. Hij vergeeft al de zonden. En de zonden zijn er niet weinigen. We spreken en terecht van de erf- en dadelijke zonden: We zijn in zonden ontvangen en geboren. De zonde maakt een ieder sinds, dat is vanaf, het uur der ontvangenis het voorwerp van Gods toorn. Onschuldig en heilig te worden voor God de Heere, in Zijn ogen is, uitgesloten. Is onmogelijk. En de zonde, die er al is vanaf de ontvangenis, werkt door. Werkt door het leven. Niet één moment is men zonder zonde. Er zijn zonden van bedrijf en nalatigheid. Zelfs de heiligste verrichtingen zijn met zonden bekleet. Er zijn bekende zonden, maar ook onbekende

zonden. Ongeweten zonden. Opeens wordt het oog ervoor geopend. Paulus belijdt: "ook had ik de begeerlijkheid niet geweten zonde te zijn, indien de wet niet zeide: gij zult niet begeren".

Nu heeft de catechismus, sprekend over de zonden, het ook over de zondige aard. De geaardheid. Wat kan men die geaardheid gebruiken als een dekmantel voor de zonde. Men zegt: "ik ben nu eenmaal zo". Of sterker, geraffineerder moet ik wel zeggen: "ik heb mijn karakter niet gemaakt. Ik kan er niets aan doen dat ik zo ben". Dus de oorzaak ligt bij de Schepper. Hij heeft mij zo gemaakt. Maar dat is niet zo. Ik ben zo geworden! Genade leidt tot het ootmoedig belijden wie men is voor God en mensen. Maar genade leert ook strijden tegen die aard. Men komt haaks te staan tegenover eigen geaardheid. En men ziet uit naar de verbreking er van. Nu vergeeft God de Heere al de zonden. En die daad des Heeren bevat veel. Hoe treffend is het Oud Testamentische woord "vergeving". Naar de grondbetekenis wil het zeggen: iets opheffen en daarna wegdragen, zodat het niet meer te vinden is. In het Nieuwe Testament is er een woord met dezelfde betekenis. Johannes de Doper gebruikt het, wanneer hij Christus ziet wandelen en zegt dan: "Ziet het Lam Gods, dat de zonde der wereld wegneemt". In en door het Gods-Lam vergeeft God de Heere alles.

In de catechismus komen we verder de Bijbelse omschrijving tegen: "om des genoegdoens van Christus wil". Daar ligt de grond voor de vergeving. Zij ligt in het werk van Christus. In het lijden van Christus. In de kruisdood van Christus. Daarin alleen! Want God is Rechter. Hij blijft Rechter. Hij blijft rechtspreken. Hij blijft handelen naar recht. Hij krenkt Zijn recht niet. Hij straft. Hij straft naar recht met de tijdelijke en eeuwige straffen. Maar tevens vergeeft Hij naar recht. Hij kan dit doen, omdat Christus als het Lam Gods aan Gods recht heeft voldaan.

Nu is het vers ons bekend: "Welzalig hij wiens zonden zijn vergeven, die van de straf voor ewig is ontheven". Denkend aan deze regel, die voluit bijbels is, kan de opmerking gemaakt: "wist ik dat maar, wist ik dat mijn zonden vergeven waren". Ook kan de vraag gesteld worden: "hoe kunnen de zonden vergeven worden?". Nu Gods Woord laat ons met deze vragen niet staan en daarom ook niet onze belijdenis. In het artikel, dat we behandelen, wordt ons de weg gewezen. En dat is de bijbelse weg. God de Heere vergeeft in Christus. Tot wie moet nu gegaan worden tot vergeving van zonden? Naar Christus! In het dagelijkse leven zijn er tussenpersonen. Tussenpersonen, waarvan we kunnen zeggen dat ze Gods gaven zijn. Denk aan een advocaat. In een rechtszaak heeft men een advocaat nodig. Wanneer men ziek is, kan men een beroep doen op een arts. Heeft men ergens last van, dan gaat men naar een dokter. Die arts kan indien nodig doorverwijzen naar een specialist. Nu is Jezus Christus Middelaar. Hij is de Tussentreder. Hij is de Voorbidder. In ons artikel staat dit: "het merkteken van een christen is: steeds toevlucht nemen tot het bloed, de dood, het lijden en de gehoorzaamheid van de Heere Jezus, in den welke men heeft de vergeving der zonden door het geloof in Hem". Dus de vergeving der zonden wordt verkregen wanneer men vlucht tot Christus. Hoe kan ik genezen worden? Door de behandeling van een arts. Door het gebruik van de voorgeschreven medicijnen. Is het zo in het dagelijks leven. In het geestelijke leven ligt het zo: alleen vergeving door Christus en Zijn arbeid. Jezus Christus is het schuldoffer. Hij is het zoenoffer. Onder het oude verbond sprak het altaar, sprak het offer op het altaar. Spraken de met bloed bestreken hoornen van het altaar. De tollenaar had nimmer naar de tempel durven noch kunnen gaan, wanneer dit alles in de tempel er niet was. Maar nu kon hij gaan. Ja welk een aantrekkingskracht ging er niet van uit. Hij werd er toe getrokken. Ja zijn hart ging er naar uit. Hij moest naar het altaar. Hij moest naar het offer. Hij moest naar het bloed.

Wordt U zo naar Jezus getrokken? Laat U dan trekken! Vergeving van zonden wordt verkregen en genoten bij Christus Jezus. Bij Hem, in Zijn bloed, Zijn dood, Zijn lijden en Zijn gehoorzaamheid ligt de verdienstelijkheid tot vergeving der zonden. Leeft U

daarbij? Laat Uw zwartheid, de zwartheid van Uw zonden, de strafwaardigheid van Uw zonden U niet weerhouden om tot Hem te gaan. Laat Christus' arbeid Uw enige grond zijn, Uw enige hoop en verwachting. God de Heere vergeeft in Hem. Hij vergeeft in Jezus Christus al de zonden. En niet alleen vergeeft Hij, maar Hij geeft ook. Hij schenkt Christus gerechtigheid.

Terecht lezen we dit in zondag 21 van ons leerboek. Hoe wordt dit ook duidelijk uitgebeeld in de gelijkenis van de verloren zoon. De vader schonk de verloren zoon vergeving. Een rijke daad. Daarnaast gaf hij hem de ring aan de vinger, schoenen aan zijn voeten en het beste kleed was voor hem. De zoon werd geheel in de staat van zoonschap hersteld.

Nu geeft God de Heere de gerechtigheid van Christus. Hij plaatst in het kindschap. Hij laat als kind leven. En dat in Christus. In Hem ligt het kindschap, het kind-zijn ook vast. God de Heere blijft aanzien in Christus Jezus. Voor het kind is dit aanzien in Christus ook voortdurend nodig. Want men blijft zondaar. Zondaar tot het einde van het leven. Men behoudt het dwaalziek hart. Vandaar het regelmatig belijden: "ik ben niet meer waard Uw kind genoemd te worden". Maar nu mag er gegaan worden tot Jezus Christus. In het geloof mag men tot Hem komen. Hij is de getrouwe Hogepriester. De onveranderlijke Middelaar. Het blijvende Gods-Lam voor de troon. Welk een troost. Welk een steun, welk een zekerheid geeft dit.

Vandaar dat het leven van ware christenen is: het zoeken van en het leven bij Christus. U vindt christenen bij Christus. En dat steeds!

Ds. M.C. Tanis.

Laus Deo 25.

Botsingen

"Omdat in onze tijd sommige krankzinnigen opgestaan zijn, zoals Servet en dergelijken, is het de moeite waard met enkele woorden, hun bedriegerijen te bespreken". Deze passage van Calvijn treffen we aan in de laatste uitgave van zijn Institutie I, XIII, 22. Het zijn woorden waarin we de neerslag vinden van de felle strijd tussen Calvijn en de spanjaard Michaël Servet omtrent de belijdenis van de leer van de drie-eenheid.

Reeds in het jaar 1530, Servet is dan ongeveer 20 jaar oud, kwam het tot een botsing met de Bazelse reformator Oecolampadius, een goede vriend van de Zwitserse reformator Zwingli. Tijdens een bezoek aan Oecolampadius deelde Servet hem zijn gevoelens mee omtrent de leer van de drie-eenheid Gods. Daaruit bleek dat Servet de wezensgelijkheid tussen de Vader, de Zoon en de Heilige Geest niet aanvaardde. Oecolampadius antwoordde hem daarop dat hij Servet niet als christen erkende zolang hij bij zijn standpunt volhardde.

Deze afwijzing bracht Servet niet tot andere gedachten. In het jaar 1531 liet hij een boekje verschijnen onder de Latijnse naam De Trinitatis Erroribus, over de dwalingen van de drie-eenheid. Mede daardoor liep een volgend contact tussen Servet en de Straatsburgse reformator Martin Bucer volkomen vast. Luther, in Wittenberg op de hoogte gebracht van de verschijning van dit boekje, noemde het een schrikwekkend goddeloos boek. Allen, zowel van Roomse als van Protestantse zijde, beschouwden het boekje van Servet als een ernstige bedreiging voor de zaak van de gehele christenheid. Geen wonder dat hij sinds 1533 door de Roomse inquisitie (een rechtbank belast met het onderzoek naar misdrijven tegen geloof en zeden) werd gezocht. Ook de Roomse Kerk kon de propaganda van Servet niet dulden. Hij vluchtte naar Frankrijk en leefde daar verder onder de schuilnaam Villeneuve.

Filosofische pest

Servet noemde de leer van de drie-eenheid een filosofische pest. Hij was van mening dat deze leer niet aan de Schrift zelf was ontleend maar aan de Griekse filosofie die het denken van de vroeg-christelijke Kerk al te zeer nadelig beïnvloed had. Volgens Servet hadden Luther en de zijnen de reformatie van de Roomse kerk niet ver genoeg doorge-

voerd. De kerk was, zolang men trouw bleef aan de belijdenis van de drie-eenheid, nog niet voldoende uit haar 'filosofische' boeien bevrijd. Juist ten gevolge van de uitspraken van de oudste christelijke concilies zou de kerk het juiste inzicht in het Godsgeheim en de Christusfiguur verloren hebben. Servet bestreed dus niet alleen de reformatische inzichten betreffende de drie-eenheid maar ook regelrecht de leer van de vroeg-christelijke kerk, waarmee de reformatie in veel opzichten zich verenigde. Hij deinsde er niet voor terug om de drie-eenheid te vergelijken met het driekoppige hellemonster Cerberus, een bizarre verschijning uit de heidense Griekse mythologie.

Servet over de drie-eenheid

Hoe dacht Servet eigenlijk zelf inhoudelijk over de drie-eenheid? Als wij Calvijn daar op nalezen, komen wij tot het volgende beeld: Servet achtte het logisch gezien onmogelijk te aanvaarden dat er in het wezen Gods drie Personen zouden bestaan, die op gelijke wijze God en toch samen niet meer dan één God zijn. De drie-eenheid zou slechts in de menselijke verbeelding bestaan. De belijdenis van de drie-eenheid van de Vader, Zoon en Heilige Geest, zou in strijd zijn met de christelijke belijdenis, dat er maar één God is. Eén God, bestaande in drie Personen, dat was volgens Servet onlogisch en dus onmogelijk. Hij beweerde, dat wat Calvijn en de zijnen drie Goddelijke "Personen" noemden, in werkelijkheid niets anders was dan drie bepaalde verschijningsvormen, die ons de éne God in een bepaalde gedaante afbeeldden. De Zoon is dus volgens hem niet van eeuwigheid God geweest. Neen, Hij is op een zeker ogenblik uit God voortgekomen. De Zoon zou van eeuwigheid niet een Zich van de Vader onderscheidende Persoon zijn geweest, die van eeuwigheid bij de Vader was. Zo is ook eenmaal, op een bepaald tijdstip, de Geest uit God "als een andere god uitgestroomd".

Volgens Servet zou God in Zijn eeuwig besluit een zichtbare "Zoon" bepaald hebben om Zichzelf op die manier zichtbaar te vertonen.

Openbarings-drie-eenheid

Dr. L. Praamsma merkt in dit verband op dat Servet geen wezens-drie-eenheid leerde, maar een openbarings-drie-eenheid. Met andere woorden: de ene Goddelijke Persoon (want meer zijn er volgens Servet niet) heeft Zich in Zijn openbaring in schepping, verlossing en heiligmaking in drieërlei verschillende gedaanten geopenbaard. In de schepping als Vader, in de verlossing als Zoon en in de heiligmaking als Heilige Geest. Maar nogmaals: daarin openbaart Zich slechts één Goddelijk Persoon en niet drie.

Zeër juist merkt Calvijn daarover op, dat op deze wijze aan de Zoon en de Heilige Geest hun eeuwig God-zijn met de Vader werd ontnomen. Hoeveel werd op deze wijze de eer van de Goddelijke personen tekort gedaan! Tegenover het gevoelen van Servet beroept Calvijn zich dan weer op de Schrift. Staat er niet van de Zoon in Joh. 1 : 1 dat Hij niet alleen van eeuwigheid bij God maar ook zelf van eeuwigheid God was? Daar kan men toch niet omheen. En zo is het ook met de Geest. In de scheppingsgeschiedenis wordt Hij maar niet voorgesteld als een afschaduw, een verschijningsvorm van God, maar als een zelfstandige Persoon, een wezen-lijke kracht Gods.

Nieuw vuur uit oude vonken

Geen wonder, dat Calvijn op deze wijze de oude ketterij van het Sabellianisme terug zag keren. In een nieuw gewaad herleefde een oude dwaling. Calvijn gevoelde zich gedrongen "tegen de verkeerde razernijen van sommigen in te gaan die de leer van de drie-eenheid van de wortel af zoeken uit te roeien". Hij bespeurt daarin het werk van de satan zelf, die alle eeuwen door over het Goddelijke wezen van de Zoon en de Geest geweldige twisten heeft opgewekt. Bijna alle eeuwen door heeft hij goddeloze geesten ertoe aangezet om de rechtzinnige leraars in dat opzicht te kwellen. "En ook tegenwoordig tracht hij uit de oude vonken weer nieuw vuur aan te wakkeren". Het was niet Calvijns eerste opzet om "met harde en strijd-lustige lieden handgemeen te worden". Maar

hij ontkomt er niet aan. De waarheid van de leer der drie-eenheid moet bevrijd worden van alle lasteringen der goddelozen. Duidelijk is dat Calvijn bij die "oude vonken" denkt aan de leer van Sabellius. Ook Sabellius ontnam eigenlijk aan de Zoon de naam van "God". Zoals we al eerder schreven, werkte Sabellius ±220 in de gemeente van Rome. Volgens hem was Jezus alleen maar een bepaalde verschijningsvorm van de enige God zelf. Jezus was niet het eeuwige vleesgeworden woord, zelfstandig eeuwig Persoon bij de Vader, Joh. 1 : 1. Vader, Zoon en Heilige Geest zijn volgens Sabellius immers niet meer dan drie "maskers" van de ene Goddelijke Persoon, die zich achtereenvolgens openbaarde als Vader, Zoon en Heilige Geest. Sabellius wilde nog wel toegeven "dat God in Christus is", maar niet "dat Christus God is".

Kernaanval

Deze oude vonken werden door Servet weer nieuw leven ingeblazen. Hij ontkennde evenals Sabellius, dat de Zoon en de Heilige Geest eeuwige, zelfstandige Goddelijke Personen waren. Terecht is hierbij opgemerkt, dat Servet zodoende de kern van het christelijk geloof, verwoord in de belijdenis van de drie-eenheid, aanviel.

Servet ging nog verder. Hij openbaarde zich in zijn publikaties als een rasechte pantheïst. En wat dat inhoudt willen we een volgende keer proberen te beschrijven.

Wordt vervolgd D.V.
L.W. van der Meij V.D.M.
Instituut I, XIII, 21 en 22.

Een troostwoord bij vrees dat de beproeving lang zal duren

Ik kan medegevoelen met lijdens bij hun vrees dat hun beproeving, welke die ook is, lang zal duren. Deze gedachte vermeerdert, ik kan het ten volle geloven, uw moeiten. Als u alleen een einde ervan kunt zien, zou dat half de last wegnemen, maar dat is een ernstige zaak, dat u dat niet kunt doen. En daarom moeten we zoeken naar een vertroosting die behoort bij deze bijzondere fase van uw beproeving.

Er zijn vertroosting te verkrijgen, want de Heilige Die toestaat dat uw beproeving lang duurt, heeft niet enige staat op deze aarde die geheel troosteloos is.

De eerste grote vertroosting zal komen van het leven bij de dag. God wil dat we leven bij de dag. Het was zonde, die bracht in "moeite omtrent de toekomst" en wantrouwen op God, en alle soorten van vrees en twijfel en ongelooft opriep bij mensen de lange vermoeiende tijd die ze voor de aandacht brengen. God wilde dat Adam leefde bij de dagen toen Hijzelf de mensen uit de hemel voedde, voedde Hij hen van dag tot dag en Hij sprak: "Elke dag heeft genoeg aan zijn zelfs kwaad en wat hebben we te bidden voor ons dagelijks brood. Geen macht op aarde zal ons kunnen bekomen om de bladzijde van het leven van de volgende dag om te slaan. 'Gij weet niet wat op de dag van morgen zijn zal.' Wanneer u begeert gelukkig te zijn in een langdurige beproeving en er goed doorheen te komen, moet u beslist uw ogen sluiten voor de dag van morgen. Laat de nacht' de dood zijn van het leven van elke dag.'

God heeft met medelijden het leven gedeeld in kleine stukken, in dagen. Als Hij niet zo had gedaan zouden we hebben moeten worden overstelpt. Nu weten we bij de ondervinding van elke dag, dat we kunnen doen wat in het geheel heel veel is, wanneer we het slechts doen beetje bij beetje. En het is beetje bij beetje dat we onze lange beproeving moeten dragen. Nooit reikt uw hand verder tot de moeite van de volgende dag. Genade is alleen voor vandaag. U moet niet een last op u leggen, waarvoor geen belofte van ondersteuning is.

Nu, is het geen vertroosting dat God u niet toestaat te veel belast te worden. U kunt uzelf te veel belasten en als u het doet, zal Hij het natuurlijke gevolg op u laten komen in de vorm van een bezwaard gemoed; maar als u besloten hebt uzelf niet te overladen, wees dan gelukkig met de gedachte, dat niemand anders te veel op kan leggen.

Daarom moogt u zeggen: 'Hoe lang de toekomst zal zijn weet ik niet, maar ik weet dat

het zal en moet zijn een toekomst van dagen, en zoals mijn dagen zo zal ook mijn kracht zijn' (Deut. 33 : 25).

Wees ook vertroost met de gedachte dat de tijd van beproeving soms veel korter is dan men verwacht. Mensen, die voorzien hadden gedurende weken of maanden of zelfs jaren invalide te zullen zijn, zijn hersteld op een wonderlijke en geheel onverwachte wijze. Het kan zo met u zijn. U weet niet wat God met u van plan is. Ik denk aan een vrome dokter, die eens zei: 'God is vaak beter voor ons dan wij vrezen' en in dat geval bleek het zo te zijn.

Misschien kunt u zich nooit geheel oprichten. Wel, zonder dit kan er grote zegen voor u zijn. U kunt altijd nog u beter oprichten dan nu. Put enige vertroosting uit de mogelijkheid van de dingen. U weet niet wat God nog van plan is met u.

Maar veronderstel, dat het Zijn heilige wil zou zijn dat u blijft zoals u zijt - een invalide, heel uw leven - , ook hier hoeft u niet zonder vertroosting te zijn. De machtige kracht van de gewoonte zal veel voor u betekenen. Van de gewoonte om op een bank of in bed te zijn, of aan huis gebonden te zijn. Al deze beproevingen zouden veel minder zijn geweest wanneer ze slechts bij tijden of voor korte perioden kwamen.

Het is ook een vertroosting te bedenken dat in geen geval uw beproeving, hoe lang zij ook moge duren, ooit te lang zal zijn naar Gods bedoeling. 'Tot zo ver zult gij gaan en niet verder' is het wat Hij heeft gezegd tot de golven van de zee en hoewel zij verschrikkelijk kunnen woeden, kunnen zij toch nooit de zandgrens, die voor hen is aangewezen, overschrijden. En 'zo ver zult gij gaan en niet verder' is wat Hij heeft gezegd met betrekking tot uw beproeving. Zo dan, Gods bedoeling zal in deze beproeving zoveel zijn als deze dag twaalf maanden lang of tien jaar, zoals het vandaag is en als dat het geval is moeten we niet denken dat we een beproeving zullen hebben zonder enige bedoeling, zonder de *Alomtegenwoordige*.

Het zou inderdaad een ramp voor ons zijn, wanneer onze beproevingen langer konden duren dan de tijd die God met ons is; dan zouden we inderdaad vooruit moeten zien op troosteloze dagen en donkere en vreesaanjagende nachten, op eenzaamheid en verschrikkingen. Maar lengte zal worden vergezeld door lengte, de lengte van onze beproeving door die van Zijn tegenwoordigheid. Wat we in deze weg hebben ondervonden zullen we ondervinden. Hij zegt: 'Ik ben met u al de dagen tot de voleinding der wereld' (Matth. 28 : 20).

Het is een andere vertroosting te bedenken dat de lengte van de beproeving niet zal overtreffen wat we nodig hebben.

Waarom we deze of die beproeving nodig hebben weten we niet altijd. De behoeften van elk mens zijn alleen bij God bekend. Soms zien wij deze behoeften en dan zijn we in staat om er zeer oppervlakkig mee om te gaan. We denken dat een beetje beproeving een grote reformatie bewerkt of een grote les leert. Maar God gaat tot de wortel. Hij weet wat we nodig hebben en wat Hij doet en iedere dag dat we deze beproeving hebben zal die als we haar recht gebruiken, enige nood van onze ziel vervullen.

Vertroost uzelf dus met de verzekering, dat de beproeving niet te lang zal zijn als ze u tot zegen is.

God zal geen beproeving zenden zonder de bedoeling te zegenen. Daarom mogen we, waar de beproeving zwaar is, er zeker van zijn, dat de bedoelde zegen ook groot is. Wanneer het de beproeving ware toegestaan zichzelf te verlengen boven de mogelijkheid van vrucht te dragen, zou ze enkel een kwaad worden, een doelloze bezoeking. Zeg daarom tot uzelf: 'Deze dag van beproeving kon niet worden gemist; God heeft nog verdere zegening met mij voor'. Om zo te kunnen redeneren moet u natuurlijk geloven in God en dat in werkelijkheid, en wanneer u dat niet doet, kan ik voor u helemaal geen Troostboek schrijven. Ik ben niet in staat te vertroosten zonder God.

En nu, bedenk dit verder. Uw beproeving kan niet langer duren dan de kracht duurt van Gods getrouwheid en genade en geduld

en macht. Hij zal trouw voor u zijn door dit alles heen. Zijn geduld zal niet uitgeput raken, Zijn kracht zal niet te kort schieten. U zult nooit alleen gelaten worden, zonder God. Hij zal zijn in al uw morgens, evenals Hij is in uw vandaag en geweest is in al uw gisterens.

Nog meer, u zult niet zonder wisselingen zijn. Het zal niet alles pijn zijn, alles depressie, alles donker, nooit een zonnestraal, nooit een glimlach. De veranderingen kunnen komen door kleine middelen en ze kunnen onbeduidend zijn voor hen die gezond zijn, maar de zaak is niet wat ze voor anderen zijn doch wat ze voor u zijn. God is niet beperkt in Zijn bronnen, Hij kan een overvloed van pompoenen laten groeien, een overvloed van lampions, waardoor de zonnestralen kunnen dringen en een overvloed van zonnestralen doen binnenkomen. Hij kan een genoeg en een kracht geven in kleine dingen, die u volkomen zullen verrassen. Wat niets betekent bij gezondheid wil Hij zeer kostbaar maken bij ziekte. Zeg dan tot uzelf: Er zullen gedurende de gehele weg veranderingen zijn, nooit zal een dag zonder enige vertroosting zijn, en waar dit het geval is zal ik er naar uitzien en ze verwelkomen en ze wanneer ze komt ten nutte maken.

Geloof, dat langdurige beproevingen hun bijzondere bedoeling en zegen hebben. Geloof, dat de uwe die moet hebben.

Wees er zeker van dat deze hun bijzondere plaats in Gods koninkrijk hebben, en dan zult u stellig niet weloverdacht wensen dat zij tegen de wil van God werden verkort, en alle gevolgen aanvaarden.

U kunt niet indenken hoe verschrikkelijk bij het gemis daarvan de gevolgen kunnen zijn. Riskeer dit niet, laat alles aan God over, Die alles weet. 'Onze lichte verdrukking, die zeer haast voorbijgaat, werkt ons een gans zeer uitnemend eeuwig gewicht der heerlijkheid'. Gezegend is hij die verdraagt, in het einde is er de werking van de vreedzame vrucht.

Wanneer we nu een blik vooruit zien, zullen we hoe langer hoe meer een blik terug hebben, over al de weg waarop we zijn geleid. Zelfs nu, wanneer we terugzien op wat we zouden noemen lange perioden, hoe kort schijnen ze, al zijn ze van de laatste tijd. Hoeveel korter zullen zij blijken wanneer er op kan worden teruggezien van het standpunt van de eeuwigheid!

'Des avonds vernacht het gewezen, maar des morgens is er gejuich'.

Daarom dan, laat de mens, die vreest dat zijn beproeving lang zal duren, er aan denken zich bij vandaag te houden, laat hem zich opsluiten door vannacht, het duurt niet lang tot vannacht. Hij kan het zolang uithouden, en laat de morgen voor zichzelf houden.

Wie weet welke verlichtingen er voor hem zijn?

Wie weet welke verandering?

Wie weet wat zijn ziekte voor hem bewerkt, in de vorm van een uitnemend gewicht der heerlijkheid?

Er is een einde bepaald; elke dag die voorbij is is één dag minder voor de lijdzaamheid.

Maar wat er ook mag komen, mijn God zal mij getrouw zijn door alles heen en zal mij vasthouden bij mijn rechterhand, zelfs tot het einde.

Verzamelde Geschriften van Hendrik de Cock, deel 2 2.

De verkorte titel van het 20e geschrift luidt: Derk Jans, Boetbazuin en van het 21e geschrift: Van der Schuur, Zamenspraak. De Cock zorgde voor de uitgave van deze geschriften. Hij was dus niet de schrijver. Het volgende, het 22e, geschrift was wel van zijn hand. De titel daarvan luidt: De zoogenaamde Evangelische Gezangen, de ooggappel der vervoerde en verleide menigte in de Sijnodaal Hervormde Kerk, ja zelfs nog van sommige van Gods kinderen uit blindheid, en om dat zij dronken geworden zijn door den wijn harer hoererijen, nader nog getoetst, gewogen en te licht bevonden, ja strijdig met al onze Formulieren van Eénheid en Gods Woord, door H. de Cock, Geref. Leeraar, onder het kruis om Jezus Christus wil, van Ulrum.

Deze zaak woog De Cock heel zwaar. Hij

waagde er nog een geschrift aan: De Dagon onzer dagen. Aldus Drs. H. van Veen. In een Voorberigt zegt De Cock: De Heere doe het strekken tot zijne verheerlijking, tot opbouw zijner Kerk en Gemeente, zoo door te regtbrenging van verdwaalden, als door de toebrenging nog van velen tot die Gemeente, die zalig zal worden.

Het 23e geschrift heeft tot titel: Wederlegging van het goddelooze stuk, getiteld: Beschouwing van de Belijdenis des Geloofs; onlangs door een onbekende nachtuil uitgegeven, met oogmerk om de wereld te verleiden en te stijven in hare verkeerde gedachten nopens, en vervolging van de ware gereformeerden, en de gereformeerde leer te verkeren in een bajert van verwarring, en in plaats den waarachtigen dienst van God, den afschuwelijken Kalverdienst des vrijen wils op te rigten.

De Cock bestrijdt Prof. Hofstede de Groot, zijn voorganger te Ulrum. Hij neemt het op voor de belijdenis. Voor De Groot hadden de Dordtse Leerregels inhoudelijk, maar ook feitelijk afgedaan. De onbekende nachtuil is naar de mening van De Cock Dr. G. Benthem Reddingius.

Dit geschrift is uiteraard heel belangrijk. We willen er een gedeelte uit overnemen, blz. 223v:

Onze Geloofsbelijdenis zegt: *En aangaande degene die van de kerk zijn, die kan men kennen uit de kenteekenen der Christenen, te weten uit het geloove en wanneer zij aangenomen hebbende enz. door het geloove in hem.* Als de grond en de eenige bron van alle goede werken wordt hier dus, even als in Gods woord, het geloove gelegd, want zonder geloof is het onmogelijk God te behagen; maar daar hieromtrent bij de meeste menschen groot misverstand en onkunde heerscht door dwaling en duisternis, zoowel gedeeltelijk bij Gods kinderen, als volstrekt bij de kinderen dezer wereld, zal ik omtrent dit eerste stuk, het geloove, als de grond en bron van alle goede werken, wat breedvoeriger zijn, of het zijn mogt door Gods genade, zoo tot vertroosting en versterking van Gods kinderen, als tot ontdekking en overtuiging dergene, die hieromtrent dus verre geheel en al misleid zijn.

Wanneer dan onze Belijdenis spreekt van het geloove, waardoor zij bedoelt het ware zaligmakend geloof, hetwelk wij beschreven vinden art. 22 en Zondag 7 van onzen Catechismus, zoo dienen wij vooraf te weten en op te merken dat er een groot onderscheid is tusschen het ingebeeld en waar geloof der wereld en het waarachtig zaligmakend geloof der kinderen Gods.

Dit laatste toch, bestaat vooreerst bij wijze van ontkenning:

Niet in ongegronde waan of betrouwen (gelijk in de dagen der Reformatie plaats had en ook nog heeft bij de Roomschen en thans ook bij de meesten van onze Liberalen) waaruit zij besluiten, dat alles zich met hun wel zal schikken, en dat zij niet behoeven te vrezen wegens de groote goedheid en barmhartigheid Gods, en de oneindige en onbeperkte liefde van de Heere Jezus om zondaars zalig te maken. En dus daardoor zorgeloos laauw en nalatig worden, en de noodzakelijkheid vergeten die er voor hen is om te waken en te bidden.

Niet in een natuurlijk betrouwen, opgeblazene verzekerdheid, of voorbarige en roemzuchtige Jehuus waan van groote dingen te zullen doen in het koninkrijk Gods, of met Petrus te zeggen door de opgeblazenheid des vleesch en het ongeloof "Ik zal u niet verlaten al wierden zij ook allen aan u geërgerd.

Veel minder in eene Stoïsche ongevoeligheid, of onbekommerdheid en ongeraaktheid wegens hetgene men ontmoet. In tegendeel het geloof is eene zeer gevoelige zaak, en brengt geen slaapzucht in de ziel te weeg, of verharding en verveeldheid naar leven en gevoeligheid.

Ook is het eindelijk geen gave des verstands of historiesch geloof, ontvangende Gods waarheden, in zijn woord geopenbaard, door het licht des verstands (gelijk ook onze Catechismus ontkent en verzaakt, Zond. 7 vr. 21) ook is het geene redelijke overtuiging van de waarheid, die op openbare bewijzen en beloften steunt tot voldoening van het redelijk verstand. En

Om van dit zaligmakend geloof voorts stelliger wijze te spreken, merken wij aan op grond van Gods woord en overeenkomstig alle onze fomulieren van eenheid:

Dat het is: eene Geestelijke zaligmakende genade en kracht, enkel door Gods Geest gewrocht, behelzende eene vernieuwing en verandering van gesteltenis der ziel en hare inwendige werkzaamheden en uitgangen, en een werk, verre boven de kracht der natuur, want het is de zuivere gave Gods, door Jezus Christus, om niet en uit genade geschonken, niet aan gehoorzamen maar aan wederhoorigen. Eph. 2 : 8, Phil. 1 : 29, Ps. 68.

Dat het is: eene zoodanige genade, welke de ziel, om alle onderstand, als buiten zich zelfen voert, om die hulp en onderstand die zij behoeft, elders te zoeken en te vinden, nl. in God, den eenigen en drieënigen verbonds God van zijn volk: eene genade die de ziel niet zal toelaten op iets in haar zelfen te bouwen, hoe schoonschijnend en veelbeloovend het ook wezen moge; want het is eene zelfsverzakende genade, en veroorzaakt dat de ziel van zich zelve wanhope, en alle verwachting van hulp, sterkte en verduringen, in en uit zich zelfen verzake, om dus in, bij en door God te zoeken en te vinden.

Het is eene zoodanige genade, die hoewel zij niemand zal toelaten, in wien zij is en huisvest, om de middelen door God verordend te verachten of van de hand te wijzen, zijnde eene vijandin van vermetelheid en om God te verzoeken, nogtans ten aanzien van de hulp en heil dat zij verwacht, alleen haar gezigt vestigt, en de ziel doet opstijgen en opklommen, om naar hooger en voortreffelijker middelen en werktuigen te zien als deze zijn: want

Gelijk zij de ziel tot God door Jezus voert, en de ziel met Christus en met God door Christus vereenigt, en de ziel in Christus bewaart; aldus doet zij de ziel jegens Christus zich gedragen, en moedigt haar aan, en geeft haar eenen diepen indruk, om zich enkel en alleen in alles, op te verlaten, en op zijne uitredding met een vast vertrouwen te hopen;

Want schoon de mensch somtijds door duisternis, niet vertrouwelijk en uitdrukkelijk, den Heere als zijnen God, en Christus als zijnen verloseer, noch de belofte als zijn toegelegd loon durft erkennen, echter neigt zijne genade de ziel natuurlijk en goedertierenlijk naar God en naar Christus, en doet de ziel God aankleven, en de vervullingen zijner nooden van hem, die alleen alles bezielt, verwachten; de ziel het oog doende slaan op de beloften, als spruitende uit vrije genade, en zijnde als het ware de buizen, door welke de hulp verlichting en sterkte komt waarom men bidt, en alle deze goede dingen die door Christus verworven zijn.—

De Cock is nog niet uitgesproken, maar wat hij verder zegt, bewaren we voor het volgende artikel.

B.

Christelijk Gereformeerd Jeugdappèl te Doorn

Op D.V. zaterdag 18 oktober wordt in het recreatiecentrum "Het Grote Bos" te Doorn weer het landelijke jeugdappèl gehouden. Deze dag, die dit jaar georganiseerd wordt door de jeugdvereniging uit Noordeloos, heeft als thema: "Weet jij het zeker"?

In de morgenbijeenkomst, die om half elf begint, houdt ds. H.H. Klomp uit Nunspeet over het thema een bijbelstudie, waarna evangelist H. Bor uit Gent vanuit zijn werk zal vertellen hoe mensen in België tot het geloof kwamen.

's Middags wordt er een klankbeeld vertoond, waarna ds. A.K. Wallet uit Sliedrecht (Eben-Haëzerkerk) over het thema een appèl zal houden.

In de twee uur durende middagpauze kan het meegebrachte lunchpakket gebruikt worden. Er is koffie en frisdrank beschikbaar.

Rond vier uur wordt de dag gesloten door ds. B. de Romph uit Noordeloos.

Toogdag GBS

De Gereformeerde Bijbelstichting (GBS) belegt D.V. op zaterdag 18 oktober haar 21e jaarlijkse toogdag, weer zoals dat de laatste jaren gebruikelijk is, in de Rehobothkerk van de Gereformeerde Gemeente te Barneveld, Nairacstraat, vlakbij het station.

De morgensamenkomst, begint om half elf en duurt tot half een. Na het openingswoord van de voorzitter, ds. F. Mallan (Alblasser-

dam, Geref. Gem. in Ned.), zullen spreken ds. S. de Jong uit Katwijk (Hervormd) en ds. P. Beekhuis uit Rotterdam (Chr. Geref.).

De middagsamenkomst begint om twee uur en duurt tot half vier. De sprekers zijn dan ds. Tj. de Jong (Garderen, Hervormd) en ds. E. Venema (Elspeet, Geref. Gem.), waarna de tweede voorzitter, ds. P. Blok uit Capelle aan den IJssel (Geref. Gem.) een slotwoord zal spreken.

In de middagpauze is er ruime gelegenheid om aan de boekentafels de Bijbels, Psalmboeken en andere uitgaven van de GBS in te zien en te kopen.

Voor de jeugd

Nehemia 20

"Toen nu Sanballat, de Heroniet, en Tobia, de Ammonitische knecht dat hoorden, mishaagde het hun zeer, dat er een mens gekomen was om wat goeds te zoeken voor de kinderen Israëls".

Nehemia 2 : 10.

jongelui!

Nehemia is afgereisd als een vorst. Hij kreeg van koning Arthahsasta een hele legerafdeling mee op zijn reis naar Jeruzalem. God had hem genade en eer gegeven. Hij had daarin Zijn woord bevestigd: Hij zal genade en eer geven. Dit te overdenken, geeft altijd weer stof tot verwondering. En ik geloof dat Nehemia, die zo nauw met God leefde, op zijn reis daar meerdere malen met verwondering over nagedacht zal hebben. Want zijn hart was vervuld met liefde tot God, Zijn dienst en Zijn volk. Dat zijn drie zaken die elk kind van God kent. En zal het wél met ons zijn, dan zal elke lezer daar iets van moeten kennen. Liefde tot God. Dat is het eerste wat God vraagt. Dat is ook het eerste wat God werkt in het hart, wanneer een mens door de Geest van God wederom geboren wordt. Ik zeg niet dat dit altijd zo in zijn klaarheid gezien wordt. Want als een mens met zichzelf bekend gemaakt wordt, en dat geldt natuurlijk ook jonge mensen, dan komt hij achter dat in hem de liefde tot God er niet is. Dit brengt hem in de zelfveroordeling. en dat is nu juist een openbaring van de liefde tot God, die er in beginsel reeds is, al durft zulk een jongen of meisje het daar niet voor te houden. Wie alleen maar liefde tot zichzelf heeft, zal zichzelf niet veroordelen. Doch wie liefde in zijn hart tot de Heere krijgt, die gaat dat doen. Dit is in beginsel een "doding" van het vlees, waarvan het bedenken vijandschap is tegen God. Men geraakt dan met zichzelf in oorlog. Dat is dan de heilige oorlog, die het leven lang gestreden moet worden.

Wie liefde tot God heeft, heeft ook liefde tot Zijn dienst. In Nehemia's dagen, was het centrum van de dienst des Heeren Jeruzalem. In onze tijd is dat de kerk. Daar houdt het natuurlijk niet bij op. Want het dienen van de Heere moet in de kerk gebeuren. Maar ook daar buiten. God houdt er geen zondagschristenen op na. Die waarlijk christen zijn, zoeken het de gehele week te zijn. De lust is in het hart geboren om de Heere te dienen. Niet om daar wat mede te verdienen, maar omdat de Heere het zo waardig is. Dat men er niet toe komen kan, zo als het zou moeten wezen, geeft dan alleen maar smart. Men wordt dan zichzelf wel eens tot een last. Over deze dingen na te denken, lijkt mij geen overbodige zaak.

Wie liefde tot God en Zijn dienst heeft, heeft het ook tot Zijn volk. Want zij behoren tot de geestelijke familie, al durven zij er zichzelf menigmaal niet bij te rekenen. Toch is het waar. Ik denk hier aan Ruth, die in haar leven die goede keuze mocht doen. Zij keerde haar verleden de rug toe. Dat was Moab. Je kunt ook zeggen: Dat was de wereld. En zij kleefde haar schoonmoeder aan. Dat was Naomi. We zouden haar kunnen noemen: Een moeder Israël, die de nodige oefeningen op het terrein van het geestelijke leven reeds achter de rug had. Daar mee is natuurlijk niet gezegd, dat zij zo ongeveer alle klassen op de school van de Heilige Geest had doorlopen. Verre van daar. Doch het is wel waar dat de een er meer van weet dan de ander. En dat men ook elkander tot een hand en een voet dient te zijn op de weg van het geestelijke leven. Een jong kind van God, kan daarom wel eens jaloers zijn op diegenen die door hen als kinderen van God worden beschouwd, terwijl zij er zichzelf nog niet voor durven te houden.

Wanneer ik deze dingen schrijf, kan het mogelijk tot bemoediging dienen van deze of gene lezer. God geve het. Een boom is niet in één dag groot. Alles heeft zijn tijd nodig. Ook op het terrein van het geestelijke leven. Doch het begin moet er zijn. En als dat er door genade wezen mag, dan zal de Heere Zelf, op Zijn tijd en wijze wel voor het vervolg zorgen. Want Hij laat nooit varen het werk Zijn handen.

Nehemia had dus voldoende stof om over na te denken op zijn reis naar Jeruzalem. God had hem genade en eer gegeven. Zo stelden wij het aan het begin. En als God iets geeft doet Hij het nooit karig. Hij schenkt altijd mild en overvloedig. En dan gaat genade altijd aan de eer vooraf. Genade kun je nooit verdienen. Nu, dat wist Nehemia heel goed. Je kunt het alleen maar uit genade krijgen. En als God er dan nog eer bij geeft, wordt het wonder des te groter.

Nehemia had God geëerd, gezien zijn afhankelijke leven in het gebed. En nu bevestigde de Heere ook hierin weer Zijn woord: Die Mij eren, zal Ik eren. . . Ik weet wel, dat een mens, die van nature op zijn eigen eer gesteld is, op al deze dingen die God geeft, geen acht slaat. Doch die met God leeft, doet dat wel. Terwijl het ook weer als genade aangemerkt moet worden, als een mens dat doet.

Tenslotte is Nehemia te Jeruzalem aangekomen. Zijn gerucht was hem echter al vooruit gegaan. Want al waren er toen geen kommunikatiemiddelen, zoals die er tegenwoordig zijn, een zodanige legerafdeling gaat natuurlijk niet ongemerkt aan de aandacht voorbij. Het was te Jeruzalem bekend geworden dat er één gekomen was om wat goeds voor de kinderen Israëls te zoeken. Dat viel niet bij iedereen die te Jeruzalem woonde, in goede aarde. Want daar waren vijanden van God en Zijn dienst en Zijn volk. Let op het tegendeel van hetgeen wij zo juist vertelden. Die vijanden worden met name genoemd. Hier in het tiende vers zijn het er twee. In het vervolg komt er nog een derde bij. Dat zij met name worden genoemd, is ook niet voor niets. Want aan hun namen kunnen wij hen kennen. De eerste die genoemd wordt, is Sanballat de Horoniet. Volgens de ongewijde geschiedenis was hij de stadhouder van Samaria, de oude hoofdstad van het tien stammenrijk. Hij was dus een man van eer en aanzien. Dat hij als zodanig niet in de gewijde geschiedenis betiteld wordt, komt omdat het de Heilige Geest niet goed gedacht heeft om hem met zoveel eer te noemen. Want krachtens zijn verdorven, vijandige aard, was hij eigenlijk alle verachting waard. Dat klinkt ook min of meer door in de manier waarop hij in ons vers wordt genoemd: Sanballat de Honoriet. Dat laatste wil zeggen dat hij uit Horon afkomstig was, een plaatsje, volgens degenen die het weten kunnen, gelegen ten N.W. van Jeruzalem.

Die tweede vijand, die ook met name wordt genoemd, heet Tobia, met als bijnaam de Ammonitische knecht. Voor het woord knecht kan ook het woord slaaf gelezen worden. En ik geloof dat het zinvol is om dat in dit verband ook maar te doen. Het woord "slaaf" wil eigenlijk zeggen dat hij maar een man geweest is van lage afkomst. Dat was in natuurlijk opzicht zo en zeker ook in geestelijk opzicht. Want al is hij in natuurlijk opzicht wat boven zijn stand uitgegroeid, in geestelijk opzicht was hij maar een ellendige slaaf van de vorst der duisternis. Als zodanig paste hij echt wel in het gevolg van Sanballat, die nummer één wordt genoemd. De derde die er later nog bij vermeld wordt is Gesem, de arabier. Zij vormden een driebond van laag allooi. We zullen in deze geschiedenis nog wel meer van hen te horen krijgen.

We houden ons nu maar aan hetgeen geschreven staat in vers 10. Het mishaaide hen dat er één gekomen was om wat goeds voor de kinderen Israëls te zoeken. Toen die ene er nog niet was, in dit verband wordt daar natuurlijk Nehemia mee bedoeld, toen deelden zij in Jeruzalem, de stad Gods — want dat was Jeruzalem toch — de lakens uit. De tempelbouw lag stil en de muren verbroken. Het volk was als het ware verlamd. Zij hadden geen moed meer om verder te bouwen aan die verbroken stad. En dat behaagde nu die vijanden. Dat vonden zij heel best. Zij hadden behagen in het verbroken gruis van die "heilige stad".

Als ik het zo zeg, dan geloof ik wel dat jullie lijnen gaan zien vanuit het verleden, naar de dagen van het heden. Want al zijn die drie genoemde vijanden al voor eeuwig op de plaats van hun bestemming, en dat is buiten het nieuwe Jeruzalem dat boven is, de geest waar deze lieden door gedreven werden, waait als een verkeerde wind nog in de wereld. En niet alleen in de wereld, maar ook in de kerk, waar het Jeruzalem van toen, nu een voortzetting van is. Die verkeerde geest namelijk is de boze geest, de geest uit de afgrond. Die staat altijd lijnrecht tegenover de Heilige Geest. Ik geloof dan ook aan een driebond te mogen denken. In de taal van het N.T. spreken wij dan over Satan, wereld en het eigen boze vlees. De Satan is de overste van deze wereld. En de wereld in ongunstige zin gekomen, is niet meer dan een ellendige slaaf van de vorst der duisternis. En dan komt daar ook het eigen boze vlees nog bij. En nu heeft het God behaagd om er Eén te zenden naar Zijn kerk, Die wat goeds kwam zoeken voor de kinderen Israëls, dat is Jacobs "heilige kroost", dat nooit uitsterft. En wat God behaagt, mishaaft altijd de vijand. Want het zijn twee partijen die altijd lijnrecht tegenover elkander staan. Dat is nu nog zo. Ik zou zeggen: Probeer deze lijn in gedachten maar vast te houden, want ik zie dat ik weer op moet houden. We nemen daarom maar weer afscheid van onze lezers tot de volgende keer.

Met hartelijke groeten, jullie aller vriend,
Ds. H.C. v.d. Ent.

P.S. Gaven jullie reeds een nieuwe abonnee op? Het kost m a a r f 10,— per jaar!

Honingdruppels 1987

Deze bekende scheurkalender is samengesteld door de redactie van "De Vriend van Oud en Jong". Zij is een uitgave van J.J. Groen en Zoon b.v., postbus 11031, 2301 EA Leiden, tel. 071-120493.

De kalender beleeft al de 104e jaargang. Zij is te verkrijgen met blok en schild of in boekvorm. De prijs is gelijk, n.l. f 13,90. Voor gratis uitdeling door kerkeraden, verenigingen enz. gelden de volgende speciale uitdelingsprijzen: bij afname van 10 tot 99 ex. f 7,90 per stuk en bij afname van 100 en meer f 7,60 per stuk.

Honingdruppels is een bekende kalender. Op de voorzijde van een blaadje komt een korte meditatie voor naar aanleiding van een bijbeltekst, op de achterzijde vinden we verhalen, gedichten enz. De inhoud van de kalender spreekt voor zichzelf. Bij wijze van voorbeeld nemen we hier de meditatie voor 13 mei op. Die gaat over Jesaja 44 : 22a: Ik delg uw overtredingen uit als een nevel. De meditatie luidt als volgt:

Wat hebben wij allen in dit leven nodig? Op deze vraag zijn heel veel antwoorden te geven. Toch gaat het ten diepste in ons aller leven slechts om één zaak n.l., dat wij vergeving van zonden ontvangen. Geld, goud en goed heeft geen waarde voor God. Ook onze uitwendige godsdienstige verrichtingen hebben geen waarde voor God. Alleen de vergeving der zonden door het bloed des kruises heeft waarde voor God. Kostelijk daarom als wij door het geloof mogen weten, dat onze overtredingen als een nevel zijn uitgedelgd. Vroeg in de ochtend ligt er wel eens een zware nevel over het land. Die nevel is helemaal verdwenen als de zon in haar kracht schijnt. Wel, zo verdwijnen ook de overtredingen helemaal als de Zonne der gerechtigheid in haar kracht gaat schijnen. En de Zonne der gerechtigheid is Jezus Christus, Die voor een dood- en doemwaardig volk Zijn leven heeft gegeven. Mag ook u van de uitdelging van uw overtredingen weten?

Deze kalender zal ook in 1987 haar weg wel vinden.

B.

Voor hart en huis voor 1987

Dit is een bijbels dagboek. De uitgever is J.J. Groen en Zoon b.v., postbus 11031, 2301 EA Leiden, tel. 071-120493. Het is geschreven door Ds. D. Rietdijk: januari, mei en september; Ds. D.J. Budding: februari, juni en oktober; Ds. A. van Heteren: maart, juli en november en Ds. G.S.A. de Knecht: april,

augustus en december. De samensteller is Ds. de Knecht. Hij zegt in een Ten geleide o.a.: Ten diepste gaat het in al deze overdenkingen hierom dat God op het hoogst verheerlijkt zal worden en de zondaar op het diepst vernederd.

Het dagboek verschoont al enige jaren achtereenvolgend. Het vindt veel waardering. Velen getuigen van de zegen die zij erdoor ondervinden. Het boekje is zeer geschikt voor uitdeling aan bejaarden. Met het oog daarop is de prijs bij gratis uitdeling in bejaardentehuizen door kerkeraden, verenigingen enz. bij afname van 10-99 ex: f 6,65 en bij afname van 100 ex. en meer f 6,25 per exemplaar. De gewone prijs is f 10,30.

Op elke bladzijde komen twee meditaties voor. Het dagboek is verlucht met verschillende foto's. De meditaties spreken aan. We nemen er hier een over als voorbeeld en wel die van maandag 8 juni. Dat is de tweede Pinksterdag. De meditatie gaat over Handelingen 2 : 37: En als zij dit hoorden, werden zij verslagen in het hart, en zeiden tot Petrus en de andere apostelen: Wat zullen wij doen mannen broeders?

Wat is het groot, zo lezen we, als het Woord Gods niet langs u heen gaat, maar als het dwars door u heengaait. Als het u doorsteekt als een zwaard. Als het de werkelijkheid van uw zonde, schuld en vijandschap tegen God bloot legt. Dat is 'zo nodig. Dat gebeurt ook, waar Gods Geest het Woord levend en krachtig toepast aan ons hart. Dan wordt het persoonlijk. Dan worden we persoonlijk getroffen: "Gij zijt die man!" Zij werden verslagen in het hart. Eigenlijk staat er: "zij werden doorstoken". Een innerlijke smart, een diep leedwezen vervulde hun hart toen Gods Geest hen ervan overtuigde dat zij de Zoon van God gekruisigd hadden. Ze wisten het niet meer. Zolang we de dingen alleen met ons hoofd, in onze beschouwing weten, dan weten we het zo goed. Dan weten we precies hoe een mens bekeerd moet worden. Maar als u door het zwaard des Geestes getroffen wordt, weet u het niet meer. Gelukkig dat God het dan voor u weet en u Zijn wegen bekend maakt. Ja, die enige Weg, die Jezus Christus in Zijn schoonheid en liefde aan uw hart openbaart en toepast. Is het u daar om te doen?

De Heere moge ook deze uitgave voor velen ten zegen stellen.

B.

Boekbespreking

Verzamelde Geschriften van Ds. P. Zandt.

Uitgave van Kool B.V.

Postbus 177, 3900 AD Veenendaal,
telefoon 08385 - 13978

We hebben hier het derde deel voor ons, dat als titel heeft: **Hoort des Heeren Woord**. Het bevat een levensschets van Ds. Zandt, reacties op het overlijden van deze predikant, een en ander van zijn arbeid als hoofdredacteur van "De Banier", kamerredevoeringen en enkele predikaties. We kunnen ons voorstellen dat velen zich verheugen over de verschijning van deze verzamelde geschriften. Daardoor blijft de herinnering aan deze vooraanstaande predikant en zijn arbeid voortleven.

Wanneer we lezen wat Ds. Zandt vele jaren geleden in de Tweede Kamer gezegd heeft, dan moeten we constateren dat het verval van volk en vaderland voortgegaan is. Om een voorbeeld te noemen. Op blz. 158 staat wat hij in een van zijn redevoeringen gesproken heeft ten aanzien van het huwelijk, als volgt: "Mijnheer de voorzitter! Ik kan evenmin nalaten om bij de minister te bepleiten, dat het huwelijk krachtiger als instelling Gods bij de overheid in ere gehouden zal worden. Het is een scheppingsordinantie, ingesteld niet om der zonde wille, doch reeds vóór de val in het Paradijs. Reeds daaruit kan de hoogte en de heiligheid dezer instelling blijken. De minister treffe die maatregelen, waardoor voorkomen wordt, dat het huwelijk nogal gemakkelijker verbroken kan worden dan thans het geval is".

Hij spreekt dan verder omtrent de vele echtscheidingen en de wetgeving daaromtrent en het gevoelen van velen dat de mogelijkheden om te gaan scheiden verruimd moeten worden. Ds. Zandt zegt dan: "Ik moet daartegen, met alle beschiktheid

opkomen. Alsdan zal het huwelijk als instelling Gods nog meer omlaag gehaald worden. Het ligt voor de hand, dat, wanneer de wet eenmaal in dier voege gewijzigd is, het aantal echtscheidingen nog vermeerderen zal. Bovendien hoe gemakkelijker men de voorwaarden voor echtscheidingen stelt, des te lichtvaardiger ook zal men het huwelijk denken en scheiding geen schande meer acht. Om het belang, dat ons volk bij trouwe naleving van Gods huwelijksordonnantie heeft, dring ik bij de minister er zeer sterk op aan, dat krachtiger dan tot nu toe ongeoorloofde echtscheiding wordt verhinderd".

Het was toen nog niet in te denken, dat de normen van Gods Woord in dit opzicht zo vertreden zou worden als thans het geval is. De roeping om daartegen te getuigen spreekt nu nog sterker dan toen, in de dagen van Ds. Zandt. Dat geldt ook op allerlei ander gebied. Het boek telt 284 pagina's en kost gebonden in prachtband met goudopdruk f 47,50.

B.

KANOUSKY de jeugdige indiaan

14. De ontdekking.

"Wie weet niet uit alle deze, dat de hand des Heeren dit doet? In Wiens hand de ziel is van al wat leeft, en de geest van alle vlees des mensen".

Job 12 : 9 en 10.

De morgen waarop Kanousky zou vertrekken was aangebroken en aandoenlijk was het afscheid, niet alleen tussen hem en zijn meester, maar ook tussen hem en sommige knechten. Anderen daarentegen waren blij dat hij wegging, want zij hoopten dat hun meester geen heilige, zoals zij hem noemden, zou blijven.

Tegen de avond kwam hij ongedeed op het erf van Jacobus Irving terug en werd door hem en zijn vrouw hartelijk ontvangen. Terwijl zij aan het avondeten zaten, gaf Kanousky deze gezegende mensen een verslag van de dingen die in het huis van zijn meester hadden plaats gevonden, daarna dankten zij op hun knieën en met overvolle harten Hem, Die er behagen in heeft genade te bewijzen.

De schrijver kon wel een verslag geven omtrent Kanousky's overdenkingen op reis naar huis, maar indien de lezer zelf, door de genade Gods, een christen is, zal hij de aard daarvan wel kunnen raden. Indien de lezer geen christen is, geen ware dienstknecht van God, moet hij toch weten, dat hij de dag waarop hij reisde doorbracht in het bewonderen van Gods wegen, in dankbaarheid voor hetgeen geschied was en hij bad dat God mocht voortgaan Zijn zegen te schenken aan zijn oude meester en ook aan hem onwaardige.

Ongeveer drie maanden later kwam er een juffrouw met geld, die enige zaken moest doen in de stad. Zij kende Kanousky's leraar en in de loop van het gesprek leerde zij de geschiedenis van Kanousky kennen. Deze juffrouw en haar dienstbode namen de volgende Sabbath deel aan het Heilige Avondmaal des Heeren. Daar zag zij Kanousky en was getuige van zijn vurigheid in de dienst des Heeren. Na de dienst vergezelde zij de leraar naar zijn huis. De dominee vroeg Kanousky of hij wat drinken wilde in zijn keuken met een oude dienaar, die dezelfde man was, die Kanousky, toen hij voor de eerste keer in de stad was, had uitgenodigd "dat grote huis binnen te gaan, waarin zoveel drukte gemaakt werd". Terwijl de juffrouw met de leraar en zijn familie in de kamer waren, hoorden zij opeens een luide gil uit de keuken. De schreeuw was zeer smartelijk, zelfs zo, dat de leraar, zijn vrouw en de bezoeker, tegelijk naar beneden liepen. In de keuken gekomen, zagen zij dat de dienstbode van de juffrouw bewusteloos op de vloer lag. Kanousky stond er met gevouwen handen bij, zijn ogen naar de hemel gericht en terwijl tranen over zijn wangen liepen, riep hij uit: "Geloofd zij God! Deloofd zij God!" De oude man probeerde de arme vrouw te helpen.

"Wat is er, wat is er gebeurd?" zei de leraar, terwijl zijn vrouw water haalde om het hoofd van de vrouw wat nat te maken. De oude man leek enkele ogenblikken met stomheid geslagen, maar zei toen: "Hij heeft

zijn moeder en zij heeft haar zoon gevonden". De arme vrouw kwam bij, maar was gelijk weer bewusteloos. Opeens begon zij te huilen en riep: "Mijn zoon, mijn zoon!" toen omhelsde zij hem en hij riep uit: "Mijn moeder, mijn moeder!" Toen zij zagen dat zij wat gekalmeerd was, gingen zij terug naar de kamer en verzochten de oude man ook mee te gaan. De leraar zei: "Wij zullen hen nu maar alleen laten, zodat zij zich ongestoord aan hun gevoelens kunnen overgeven, maar Jan, vertel mij eens wat er gebeurd is".

Jan vertelde als volgt: "Gij weet, meester, dat ik Kanousky altijd heb liefgehad alsof het mijn eigen kind was en volgens mij, heeft hij nooit nagelaten mij lief te hebben en mij alles te vertellen. Soms gaf hij mij zijn verwondering te kennen over de goedheid van God aan hem ellendige bewezen en zo gebeurde het vanavond, dat, daar hij merkte dat de dienstbode van de juffrouw de Heere ook beminde, hij veel sprak over de liefde van God tot zijn ziel. Hij zei, dat hij God nooit genoeg kon bedanken, neen, in der eeuwigheid, niet, om hem, een Indiaanse jongen, te brengen tot de kennis van de ware God en Jezus Christus die Hij gezonden heeft. Toen hij deze woorden sprak "een Indiaanse jongen" riep de vrouw: "bent u een Indiaan?" "Ja," antwoorde Kanousky "meer ben ik niet". De vrouw zei: "Vertel mij uw geschiedenis". "Dat zal ik doen", zei Kanousky. Maar meneer, hij had nog maar enkele woorden gesproken of de vrouw gaf die schreeuw en viel toen om Kanousky's hals, uitroepende: "Mijn zoon". Daarna viel zij op de vloer, zoals u hebt gezien en ik geloof dat het haar zoon is".

Ouders, leest u dit? Kinderen, lezen jullie deze bladzijden? Dan is het niet nodig dat ik u het blijde tafereel beschrijf, dat plaats had tussen Sazia en haar zoon. Christenen, leest u dit? Oordeel dan over de blijdschap van deze twee mensen, toen zij elkaar vonden, niet alleen innig aan elkaar verbonden en dierbaar door de banden van de natuur, maar ook door de geestelijke banden van het Evangelie. Die avond prezen en dankten zij de Heere, voor Zijn grote weldadigheid en goedertierenheid, ook de leraar en zijn gezin.

Het was laat geworden, Kanousky nam afscheid van zijn moeder voor de nacht. Het was zo'n aandoenlijk afscheid, dat allen die het zagen bijzonder ontroerd waren. Jacobus Irving was ongerust over "'s uitblijven. Hij was nog nooit zo laat

weggeest, tenzij hij voor zaken naar de stad moest. Hij dacht er juist over, of hij langer zou wachten of naar bed gaan, toen hij voetstappen hoorde, hij deed de deur open en zag Kanousky aankomen.

"Wat ben je laat vanavond", zei Jacobus vriendelijk.

"Ja, ik ben laat, maar ik heb mijn moeder gevonden". Meer kon hij niet zeggen. Jacobus twijfelde geen moment of Kanousky de waarheid sprak.

"Wel, mijn jongen, wij zullen, zo de Heere ons spaart, daar morgen wel eens over spreken. Ga nu maar naar bed en dank uw Hemelse Vader".

De volgende morgen vertelde Kanousky bij het ontbijt alles wat er de vorige dag gebeurd was. Dat hij die dag vrijaf kreeg, om die door te brengen met haar, die hij nu zijn christelijke moeder noemde, is te begrijpen. Dat had God gewrocht!

EINDE.

U bent hartelijk welkom in ons gezellige pension op de Veluwe: huiselijke en toch vakkundige volledige verzorging met als prima bekend staande keuken; geen radio en t.v.; zondag eerb., we hebben geen hinderlijke muziek; wel een fijn tweeklaviers orgel enz.

Het gehele jaar geopend.

HOTEL - PENSION

'IRENE'

Fam. Bostelaar

ELSPEET

tel. 05779 - 1236

SNEL AFVALLEN?

Dat is ongezond. Verstandiger is het op de veilige natuurlijke methode met onze plantaardige vermageringstabletjes. Bovendien het natuurlijke middel om verstopping te voorkomen! Kuur voor een maand f 20,-.

DROGISTERIJ

SIKKING

Barrevoetstraat 5,
2011 WL Haarlem
Tel. 023 - 312882/
324606.
Postgiro 190609.

Wel eens op **TEXEL** geweest? Beslist de moeite waard. Bos, duinen, zee, vogelbroedplaatsen, visgelegenheden, etc., en ... rust. U kunt op **'DE VERRASSING'** gebruik maken van

volledig pension voor groot en klein. Prijzen v.a. f 285,- p.w. Of u kunt kiezen voor een bungalow met alle comfort of sta-caravan. Voor 60-plussers speciale voor- en naseizoenprijzen. Vraag vrijblijvend onze kleurenfolder aan. Tel. 02223-661 of 391.

Gezond de winter door! Denkt u aan uw extra vitamines?!

URTICA CALCIUM TABLETTE

Brandnetelkalk. Onontbeerlijk voor kinderen, oudere mensen, a.s. moeders en moeders die zelf hun baby voeden.

Gebruik:
2-4 tabl. per dag
750 stuks **25.00**

KNOFLOOKCAPSULES

Geconcentreerd, reukloos. Reinigt het lichaam, stimuleert de bloedsomloop.

600 st. **25.00**

KNOFLOOK-MISTEL-MEIDOORN-CAPSULES

Mensen met hoge bloeddruk vinden baat bij deze samengestelde capsule.

300 st. **20.00**

VITAMINE C TABLETTE

Vit. C kan niet in het lichaam worden opgeslagen. Neem daarom dagelijks wat extra vit. C in. Vit. C zorgt tevens voor een gezond gebit, beender- en weefselgestel, en voor de aanmaak van nieuwe cellen.

600 st. **24.00**
(75 mg vit.C. per tabl.)

PRESTATIE VITAMINE E

Ook wel anti-verouderingsvitamine genoemd. Zorgt voor meer zuurstof in het bloed, houdt cellen jong en elastisch. Bescherm hart en vaatstelsel, werken prestatieverhogend.

100 i.e. per capsule
200 stuks **20.00**

VEZELTABLETTE

Gemaakt van zemelen. Bevordert de activiteit van het darmstelsel en maken uw stoelgang soepel en regelmatig.

800 st. **25.00**

LECITHINE korrels 98%

Lecithinen versterken het totale zenuwgestel. Gebruiken bij spanningen en stress, en wanneer men veel hoofdwerk doet. Werkt tevens cholesterolverlagend.

300 gram korrels 11.95.

5 pakjes **49.75**

270 capsules
(350 mg. soja
lecithine) **25.00**

Tevens leveren wij: vochtafdrijvende capsules, vitamine B complex, vitamine A + D, tarwekiemoliecapsules, nachtrustcapsules, Marcus Rohrer Spirulina, etc., etc. Voor informatie en het opgeven van bestellingen kunt u 's avonds bellen tussen 6 en 10 uur en 's maandags ook de gehele dag.

**Reform en
Kruidenmarkt®**

John Hoogendam
Elleboog 8, 6713 KP Ede
Tel. 08380 - 38294